

Demmel József

Egy irodalmi vállalkozás története: a *Losonczi Phönix*

*A szabadságharc utáni Magyarország irodalom- és
társadalomtörténeti vonatkozásai
a Losonczi Phönix című almanach tükrében*

A dolgozat témája a Losonczi Phönix című, 1851–1852. évi emlékkönyv, amit a kiadvány történetének az önkényuralom korára jellemző társadalomtörténeti mondanivalója, valamint irodalomtörténeti jelentősége indokol. Az almanachot a vállalkozás létrejöttén, a kiadatás nehézségein és főként az előfizetők adatain (számuk, társadalmi helyzetük, foglalkozásuk, iskolázottságuk stb.) keresztül elemzem. Az 1848–1849-es szabadságharc egyik legtragikusabb eseménye volt, hogy Losonc, a Felföld legvirágzóbb magyar kisvárosát felégette a cári hadsereg. A városka teljes pusztulásával járó tűzvész országos összefogást teremtett, a település újjáélesztése, újbóli virágzása magyar, nemzeti üggyé vált. A történetének harmadik nagy tűzvészéből, önnön hamvaiból feltámadó Losonc méltán kapta a „Phönix” jelzöt, amelyet találó volta miatt jelen tanulmány tárgyát képező szépirodalmi emlékkönyv is viseli.

A város utolsó felgyújtása a szabadságharc végnapjaiban történt.¹ 1849. augusztus 1-jén reggel 9 órakor 96 orosz katona vonult be Losoncra.² A legénység éppen reggelizett, amikor a losonci fürdőben tanyázó 150 főnyi magyar szabadcsapat Repeczky Ferenc volt nógrádi kormánybiztos vezetésével meglepte őket. A tűzharcban lelőttek három közlegényt és három tisztet, további

¹ Losonc és a tűzvész történetét Scherer Lajos írta meg, 1943-ban. SCHERER, 1996. 48.

² Arról, hogy mi célból álltak meg a városban, megoszlanak a nézetek. Lehet, hogy betegszállító oszlop volt, egy, a fősereget a gerillák ellen biztosító század, vagy talán csak egy leszakadt egység. BOROVSZKY, 1911. 533., 672.

hetet pedig foglyul ejtettek. A többi orosz Rimaszombat felé menekült, poggyászuk a gerillák kezére került. A holtakat azután közös sírba temették el.³

A gerilláknak ezt a tettét Grabbe tábornok rettenetesen megbosszulta a védtelen városon. Augusztus 7-én a 17.000 fős orosz sereg körbevette a várost, aki addig nem tudott elmenekülni, azt visszakergették. Nem sokkal később egy őrnagy jelent meg a városházán, és a következő sarcot róttá a városra: 27.000 részlet kenyér, 100 ökör, 100 mázsa szalonna, 200 kila eleség,⁴ 100 öl fa, 100 akó pálinka,⁵ 52 akó spiritusz, 300 akó bor, 100 akó szilvórum, 50.000 részlet széna, 500 kila zab, 20 mázsa dohány. A már korábban is végsőikig kimerített város ezt teljesítette, és egy fehér zászlós, polgárokból álló küldöttség nagy nehezen eljutott Grabbe elé, aki megígérte, hogy megkegyelmez Losoncnak. A kozákok azonban már aznap délután rabolni kezdtek, majd este 10 órakor a lakosságot kancsuka-ütlegekkel arra kényszerítették, hogy a néhány napja eltemetett orosz katonákat fáklyafény mellett pusztá körmükkel ássák ki. Közben ütötték, rugdosták a sírbontókat. A közlegényeket később visszatették a sírba, a tiszteket másnap, a katolikus templombéli szertartás után temették újra. Éjfél után az egyes csapatrészek egymás után, módszeresen kezdték el a fosztogatást. Augusztus 9-én beteljesült a város végzete: az oroszok az összetört bútorokat a piactéren halmozták fel, majd a tábori zene hangjai mellett mindent felgyújtottak. Minden egyes házra üszköt vetettek, és röppentyűkkel is szórták a tüzet. A katonák hahotázva nézték a felcsapó lángokat, amelyek a fekete éjszakában egyetlen égő máglyává változtatták Losoncot.⁶ A pusztulást

³ SCHERER L. 1996. 33.

⁴ 1 kila kb. 60 liter.

⁵ 1 akó kb. 70 liter.

⁶ E ponton érdemes Grabbe tábornok naplóbejegyzését is idézni: „*Végzetes nap. Egyáltalán nem állt szándékomban felgyújtani a várost. Most azonban a tűzvész szörnyű fényét látom. Losoncot végzete utolérte. Ki gyújtotta fel – nem tudni. Mint beszélik, a város lakói között látni lehetett olyanokat, akik maguk vetették a csóvát a házakra.*” Grabbe természetesen szépíti a dolgokat. Gablenz báró, cs. kir. alezredes, aki

végignéző polgárokat felkoncolással fenyegették, majd az orosz táborba terelték őket, ahol egy tiszt kijelentette nekik, hogy a gyűjtogatók parasztruhába öltözött gerillák voltak, kárpótlásul pedig száraz prófuntot (katonakenyeret) és fejenként 2–2 forintot osztottak ki. Ezután a sereg, zsákmánnyal megrakodva Zólyom felé elvonult.⁷

A város pusztulását évekig tartó nyomor és ínség követte. A 4.000 lakosból 1.400 maradt, a tél beálltával ez a szám 710-re csökkent. 344 ház égett le, csupán 32 kisebb, városszéli épület maradt meg.⁸

A segélyezés lassan indult meg. Rimaszombat és Szécsény küldte az első szállítmányokat, főként élelmiszert (245 kila búza, 63 és fél juh, 1.258 egész kenyér, 408 font szalonna stb.) október felé azonban már elmaradoztak a küldemények.⁹ 1850 nyarán¹⁰ Andreánszky Sándornak, a besztercebányai kerület főispánjának a Magyar Hírlapban¹¹ közzétett felhívása nyomán végre országos gyűjtés kezdődött.¹² Feltehetően ez a felhívás adta Vahot Imrének a *Losonczy Phönix* gondolatát, aki – főként szerkesztői és lapki-

Grabbe mellé volt beosztva, maga is megírta Schwarzenberg osztrák miniszterelnöknek, hogy Grabbe rendelte el Losonc felégetését. KATONA, 1988. 480., 860.

⁷ SCHERER, 1996. 34–35.

⁸ SCHERER, 1996. 35.

⁹ BOROVSZKY, 1911. 676.

¹⁰ A pontos dátum bizonytalan, Scherer Lajos művében június 4-e, Borovszky Nógrád megyei monográfiájában július 4-e van megadva, mindkét kiadványban tévesen. A *Magyar Hírlap* 1850. évi évfolyamában nem található a felhívás, az augusztus 6-i számban azonban már megjelent Jeszenszky Samu polgármester levele, melyben megköszöni Andreánszky Sándor felhívását, valamint az azóta megérkezett adományokat. A lap hasábjain előzőleg éles viták folytak Losonc katasztrófájának mértékéről. *Magyar Hírlap*, 1850. évfolyam, január 1.–augusztus 31-i számok.

¹¹ A felhívás nyomán – a *Phönix* jövedelmével együtt – 19.529 forint 6 krajcár „pengő pénz” folyt be. –SCHERER, 1996. 35.

¹² SCHERER, 1996. 35.

adói tevékenysége miatt – az 1840-es évektől a magyar irodalmi élet kiemelkedő alakja volt.

Vahot 1820-ban született Gyöngyösön. 1836-ban a Lovassy Lászlóék elítélése elleni tiltakozásul fáklyás menetet szervezett, emiatt bebörtönözték. 1843-ban kiadta az *Országgyűlési Almanachot*. 1844 és 1848 között szerkesztette a *Pesti Divatlapot*. A Nemzeti, majd az Ellenzéki Kör tagja volt. 1849 elején az osztrákok rövid időre letartóztatták.¹³

Vahot a szabadságharc előtt – túlzott anyagiassága miatt – meglehetősen népszerűtlen volt íróársai körében. 1848–49 után azonban megváltozott ez a megítélés, amikor a *Phönix* jövedelmének jelentős részét írói díjazásra fordította, amivel komolyan támogatta a nagy veszteséget szenvedett irodalmat is.¹⁴ Mindezt az is jól mutatja, hogy Jókai Mór például 1847-ben *Irodalmi levelek Vahot Imréhez* címmel még nyílt támadást intézett ellene,¹⁵ de 1851-ben már *Remény* című folyóiratának társszerkesztője lett.

A vállalkozás gondolatáról emlékirataiban ezt írja: „*láttam ezután az életrevaló kis várost tetszhalottaiból lassanként fölocsúdni, föltámadni, - hamvaiból a mesés phönix-madárként kikelni és sasszárnyaival újra fölrepülni a csillagok honába. S így született meg agyamban a Losonczi Phönix eszméje –, s mint elnyomott magyar szerkesztő magam is így ezzel együtt keltem ki hamvaimból.*” Vahot hamarosan szétküldte a kiadvány „aláírás íveit”, vagyis előfizetési nyomtatványait a szintén általa szerkesztett, és

¹³ *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, III. 2183.

¹⁴ Erről olvashatunk a *Remény* című szépirodalmi lapban: „*A vállalat által [...] kettős cél volt elérendő: egyik a nyomornak az enyhítése, másik a nemzeti irodalmunk terjedése, megkedveltetése oly mű által, mely a nagy szerencsétlenség által támasztott részvét csatornáján beszívárogtassék oly lelkekbe is, melyek tán különben soha magyar munkáért nem hevültek volna.*” VAHOT, 1851. Első félévfolyam, 3. sz. 150.

¹⁵ Az *Irodalmi levelek Vahot Imréhez* maró hangú, gunyoros válasz a szerkesztő által a *Pesti Divatlapban* megjelentetett, és általa írt *Irodalmi levelek Tompa Mihályhoz* című írásra. Tompa nem követte a Petőfi körül csoportosuló fiatalokat, akik már nem voltak hajlandók fillérekért írni Vahot lapjába. JÓKAI, 1955. 327.

1848 végén megszűnt *Pesti Divatlap* egykori előfizetőihez, főbb pártfogóihoz. Hamarosan kétezerrel jelezték előfizetési szándékukat, és az így befolyt 4 000 forinttal megindulhatott a vállalkozás. „Csodálatos, hogy mindazon magyar költő [...] most az én kitűzött szerkesztői zászlóm alá gyülekezvén a Losonczi Phönixben együttesen fölléptek, egyszerre megszólaltak s mindannyian egy új phönixként támadtak fel hamvaikból –, s csak oly szabadon irtak daloltak, mint azelőtt.” – írta Vahot.¹⁶ Az almanachban valóban a kor legnagyobb irodalmi géniuszai kaptak helyet: Jókai Mór, Arany János, Vörösmarty Mihály, Tompa Mihály írásai, Petőfi Sándor és Vasvári Pál posztumusz művei, Gyulai Pál, báró Eötvös József, Kuthy Lajos, Lévy József, Vas Gereben, Nagy Ignác és mások munkái jelennek meg.¹⁷

A kiadatás azonban nehézségekbe ütközött, mivel a Worafka által vezetett pesti cenzori hivatal – törvényi szabályozás híján – a lehető legönkényesebb formában intézte a sajtóval kapcsolatos ügyeket.¹⁸

A *Phönix* elé sem a rendőrség, hanem egy császári szolgálatban álló magyar cenzor gördített nehezen leküzdhető akadályokat.¹⁹ Kiemelte a könyvből a „veszélyes irányú” munkákat, lefordította németre, és eljuttatta Haynaunak, a fővárosban székelő katonai főkörmányzónak. Hosszú vizsgálat után betiltották, majd a már kinyomtatott 6.000 példányt lefoglalták az Emich és Eisenfels nevét viselő nyomdában. Vahot így nem küldhetett segílyt Losoncnak, kiadói, írói hitele is veszélybe került. Ezért elment személyesen a rendőrfőnökhöz, akitől – visszaemlékezése szerint – azt a választ kapta: hogy a könyv „a rosszellemű költemények és veszélyes cikkek egész halmazát képezi”.²⁰ Vahot feleségének közbenjárására végül mégis engedélyezték a kiadást

¹⁶ VAHOT, 1880. 141.

¹⁷ *Losonczi Phönix*, 1851. I.

¹⁸ BERZEVICZY, 1922. 202.

¹⁹ Vahot harminc évvel későbbi emlékirataiban sem említi – emberieségi okokra hivatkozva – az akkor még élő cenzor nevét. VAHOT, 1880. I. 142.

²⁰ „Das ist ja ein conglomerat von schlechtgesinnten Gedichten und gefährlichen Artikeln.” VAHOT, 1880. I. 143.

ségének közbenjárására végül mégis engedélyezték a kiadást – szigorú cenzúra után, bár először neje is azt a választ kapta, hogy a *Phőnixet*, csakúgy, mint Losonccal tette az orosz, (f)el kellene égetni.²¹

Vahot másnap elment a főparancsnok adjutánsához: „*egy policzajtiszt szigorú felügyelete alatt a Losonczy Phőnix 6.000 példányából külön-külön több egész nyomtatott levelet ki kellett vágni három könyvkötősegédnek, s az újonnan nyomtatott leveleket ismét beragasztani, mi roppant munkába s nem kis költségbe került. Az így kivágott levelek nagy halmazát a rendőrtiszt felügyelete alatt szekéren vitték el a megsemmisítés végett. Szegény megkopasztott phőnix-madár ... csakhogy még így megcsonkítva is föl- és szétröpíthetem mindenfelé!*”²²

A kinyomtatott 6.000 példány hamar elkelt a könyvárusi forgalomban, így Vahot Imre 1850. december 2-án 2.000 forintot adhatott át a losonciaknak egy, a hírlapokban is közzétett levél kíséretében. E levélben az állt, hogy azt a pénzt tegyék a többi, segélyezésre szánt pénzhez, hogy majd a következő – általa 6–7.000 forintnak remélt – pénzekkel együtt személyes tapasztalatai alapján dönt elosztásukról, hogy Losonc szellemi intézeteinek új alapítványait gyarapítsa: „*hogy ezen, nemzeti irodalmunk bajnokai és pártolói által Losonc újjászületésének oltárára hozott tetteleges áldozat szent lángja, ápoló ereje minél inkább növekedjék, lelkesülve a tanusított részvét melegétől, elhatározám e célból jövő tavaszra a Losonczy Phőnix második kötetét is kiadni.*”²³

A siker miatt a háromkötetesre tervezett mű első kötetét újranyomták, az érdeklődés ezután már alábbhagyott, az újabb kiadás veszteséges lett, az első kiadás sikerét pedig a két utána következő nem tudta túlszárnyalni. Vahot szerint ennek két oka volt: az első, kötet engedélyeztetése körüli bonyodalmak, a második, a hosszú várakozás, ami után végre kézhez vehették példányaikat az előfizetők.²⁴ Valóban ez lehetett a fő ok, hiszen a II. és III.

²¹ VAHOT, 1880. I. 142–144.

²² VAHOT, 1880. I. 145–146.

²³ *Losonczy Phőnix* 1852. I. 239.

²⁴ VAHOT, 1880. I. 146.

kötet kapcsán jelentős lesz azon előfizetők száma, akiket Vahot inkább „utófizetőknek” nevez, mivel csak a kiadvány kézhez kapása után voltak hajlandóak fizetni. A III. kötet utószavában felmerül az a probléma is, hogy ezen megrendelők közül jónéhányan egyáltalán nem szerettek volna fizetni.²⁵

A várt érdeklődés elmaradásának másik oka lehet, hogy a kor publicisztikája nem mindig egyértelműen állt hozzá a kiadványhoz. A *Pesti Napló* többször is támadást intézett ellene, a vállalkozás anyagi hátterét, az elszámolás átláthatóságát vitatva. Ezen vádakra Vahotnak a *Remény* 1851 júliusi számában kellett válaszolnia,²⁶ kérve, hogy ott megjelent levelét teljes terjedelmében közöljék. A *Pesti Napló* ezt a levél magánjellegére hivatkozva elutasítja, mondván, hogy olvasóik nem kíváncsiak Vahot utazási élményeire.²⁷

Az elszámolást végül mégis közzéteszik, sőt itt jelenik meg először az *Alapítványok a Losonczy Phönix jövedelméből* című cikk,²⁸ amely majd a *Phönix* III. kötetének végén is helyet kap.

A későbbi mérsékelt fogadtatásban az is közrejátszott, hogy a II–III. kötet irodalmi színvonala alacsonyabb volt az elsónél, mivel ezekből olyan nevek maradtak ki, mint Vörösmarty Mihály, Garay János, Tóth Kálmán, Kazinczy Gábor vagy Jókai Mór.²⁹

De térjünk vissza az I. kötethez, melynek sikere töretlen volt. Vahot a fent említett levelében leírja Losoncon tett látogatását. A tűzvész óta akkor járt ott először, a célból, hogy saját megítélése

²⁵ „Azon t. cz. gyűjtőket, kik a 2-ik és 3-ik kötetre csak utólagos fizetést ígértek, s kiknek száma nem csekély, tisztelettel figyelmeztetem tartozásaik mielőbbi lerovására.” *Losonczy Phönix* 1852. III. 255.

²⁶ „A *Pesti Napló* érdemes szerkesztőjét [...] tisztelettel szólítom fel, hogy ezen cikket igazolásom végett legalább kivonatilag közölni sziveskedjék lapjában addig is, míg majd annak idejében nyiltabban és körülményesebben fogok szólhatni a *Phönix* dolgairól, mitől nem az én orrom vére fog folyni, hanem azokéi, kik nem csak személyem, de az ügy ellen is fondorkodni elég alávalók voltak.” *Remény*, 1851. Második félévfolyam, 3. sz. 131.

²⁷ *Pesti Napló*, 1851. szeptember 6-i (449.) sz. 3.

²⁸ *Pesti Napló*, 1851. október 15-i (481.) sz. 2–3.

²⁹ *Remény*, 1851. II. félévfolyam, 3. sz. 140.

szerint ossza el a befolyt összeget. A többnapos ott tartózkodás alatt számos közintézményt vagy azok romjait látogatta meg: „*A város belsejébe hatolván mindinkább szemembe tűntek a rémítő pusztítás nyomai. Igen sok ház még most is egészen romokban hever, s nem egyhamar fognak felépülni, miután megriasztott gazdáik vagy máshova költöztek innen, vagy, akik maradtak, valódi nagy segélyezés és így minden anyagi tehetőség hiánya miatt nem képesek a bajból kivergődni. Nem százak, nem ezerek, hanem százezrek, mondhatni milliók kellene ahhoz, hogy itt minden egyes ember, ha nem is teljes, legalább oly kárpótlásban részesülne, miáltal házáat az egykorihoz képest csak felényi rendbe is hozhatná.*”³⁰

Elsőként a kisededóvó volt rá nagy hatással. A kicsik a losonci tanító, Tamás úr által betanított verset szavaltak, és a szerkesztő rögtön tett egy 2.000 forintos alapítványt a kisededóvó újraalakítására és fenntartására. Az összeg kamatából még ekkor 56 forintot adott az óvoda felszerelésére. A Kubinyi Ágoston által alapított Losonci Közkönyvtár javára 1.000 forintos alapítványt tett, amelynek éves kamatait az addig fizetés nélkül dolgozó könyvtáros, Homokay Pál kapta. Vahot kikötése volt, hogy a könyvtár vezetői tisztségét – a legnagyobb vallási türelem mellett – egy közoktatói székhez kössék. 200–200 forinthez jutott a losonci katolikus elemi tanoda, az evangélikus gimnázium és a református líceum, hogy az összegek kamataiból évente három-három szegényebb sorsú, szorgalmas és jó erkölcsű tanulót támogassanak. Vahot a kórház megtekintésekor elrettentő körülményeket tapasztalt, így 400 forint a „losonczy szegény- és kórház fölszerelésére” is jutott. Az összegeket Losonc előljáróinak ki kell adniuk kamatozás végett, de csak biztos helyre és hiteles testületnek³¹

E losonci látogatásból azonban nem várt, kellemetlen következmények is adódtak. Mint Vahot írja: „*Pár héttel Losonczon történt megjelenésem és beszámolásom után egy nap reggelén arra ébredék föl, hogy a Nemzeti Színház tőzsomszédságában tartott szállásomon 12 fegyveres zsandár riaszt fel álmomból.*” A

³⁰ Remény, 1851. II. félévfolyam, 3. sz. 125.

³¹ Remény, 1851. II. félévfolyam, 3. sz. 127–129.

katonák alaposan átkutatták a szerkesztő lakását, majd személyes iratai egy részével távoztak. Néhány hét múlva beidézték a rendőrségre, ahol a rendőrbiztos „veszélyes irányú lázító versek holléte iránt” érdeklődött. Emlékiratai szerint maga Vahot sem értette, valójában mire irányul a kihallgatás, lassan kiderült, hogy losonci látogatása alkalmával állítólag a „tanuló ifjúság közt” szétosztott lázító verseket kerestek. A kihallgatás azonban eredménytelen volt, és személyes iratait is hamarosan visszakarta. A talányt végül Jeszenszky Samu, az akkori losonci polgármester oldotta meg. Elmondása szerint a főljelentő (aki miatt egyébként őt magát is zaklatták) „a város elpusztulása után Losonczon megtelepedett izraeliták rabbija” volt, abbéli sértődöttsége okán, hogy „a Losonczy Phönix szerkesztője [...] csupán az izraelitákat zárta ki a közönség részvételének e kegyadományából.” Mint utóbb kiderült, ennek a negatív megkülönböztetésnek az oka az volt, hogy Vahot egész egyszerűen nem tudott a losonci izraelita közösség létéről.³² Ez nem is csoda, hisz az 1850. júliusi összeíráskor az 1.707 lakosból 529 volt római katolikus, 784 evangélikus, 337 református és csupán 56 izraelita (valamint egy görög katolikus).

A tanulmány hátralevő részében a kötetek végén található előfizetői névsor főbb összefüggéseinek statisztikai elemzése következik. Ezek önmagukban puszta számok, de ha egy kicsit jobban belemélyedünk, megláthatjuk bennük az embert. A hősi halált halt férjét gyászoló özvegyet, a honvédágyú mellől a romok közé hazatért tanárt vagy a hazáért felelősen gondolkozó és cselekvő grófi család tagjait.

Az első kötet első kiadásának (1851) végén, települések szerinti bontásban 2.302 előfizető neve szerepel (egy-egy gyűjtő a kiadványt saját környezetében, saját falujában népszerűsítette).

A *Phönix* elterjedtségét kutatva világos határvonalat fedezhetünk fel a nem sokkal később létrehozott közigazgatási kerületek határai mentén. A legtöbben az ország középső területein, a későbbi pest-budai és nagyváradai kerületben fizettek elő. A Duna-Tisza köze 300 (ebből 180 budapesti), Heves 132, Hajdú 145,

³² VAHOT I. 1880. 147–152.

Békés 110 és Bihar 123 előfizetőt számlál. Felső-Magyarországon ennél jóval kevesebb példányt vettek. Turócz, Árva, Liptó, Szepes és Ung vármegyében egy darabot sem (véltetően a nyelvismeret hiánya miatt), a legtöbbet – érthető okokból – pedig Gömör és Kishont (93), valamint Nógrád megyében (75). Csekély érdeklődést mutatott a jótékony célú gyűjtés iránt a dunántúli megyék lakossága is, a példányszámok általában 22 és 52 között változtak. Esztergom, Tolna és Sopron megye pedig csak jelképesen képviselteti magát 2, illetve 1–1 példánnyal (Sopronban Káldy Ferenc nyugalmazott huszárkapitány volt az előfizető). A Délvidéken hasonlóan kevesen, Horvátországban és Szlavóniában azonban valamivel többen írtak alá, Zágrábban például 81-en. Feltűnő az érdeklődés a horvát fővárosban, voltak az előfizetők között ott élő magyarok, de horvát értelmiségiek is. Ami meglepő, az a kiadvány iránti szerény erdélyi érdeklődés: Kolozs (9) és Torda (6) megyén kívül nem kelt el példány. Az országhatáron kívül egyetlen *Phönix*-et vettek: Moldvában.

Az előfizetők származására, végzettségére, foglalkozására nézve a következő adatok találhatóak a *Losonczy Phönix*-ben: 22 gróf (köztük a mindhárom kötetet megvevő bucsányi Zay család hét tagja), 13 báró, 8 doktor 12 tanár, 9 lelkész, 1 evangélikus és 5 református pap, 1 kanonok, 3 plébános, Zsitvay József cs. kir. kormánybiztos, Neustaedter József cs. kir. altábornok, Moser főhadnagy, Prugberger József, a nagybányai gimnázium igazgatója és Pap Melkizedek, ferencendi költészettanár. A megjelölt foglalkozásúak között még több postamestert, tisztartót, jegyzőt, könyvárust, szolgabíró, gyógyszerészt és ügyvédet is találhatunk. Jelentős az özvegyasszonyok száma is. Bár 150 év távlatából efelől már szinte lehetetlen megbizonyosodni, de feltehetően sok volt köztük a hadiözvegy, aki két évvel korábban veszthette el férjét.

Az egyesületek, társaságok, testületek közül érdemes megemlíteni a miskolci, putnoki, szombathelyi casinót, a Jászkun főkapitányi irodát, a Jászberényi konventet, Nagylak, Kiszombor, Nagyszentmiklós településeket, a kisújszállási református iskola könyvtárát, a Pápai Kört, Mernye mezőváros előljáróságát, a po-

zsonyi líceumi könyvtárt, a tiszafüredi asztalosok összes társulatát és az ujtordai református egyházmegyét.

A gyűjtők között több ismerős név található, mivel a kötetek szerzőinek és közreműködőinek egy része vállalt szervezői feladatokat is: Vörösmarty Mihály Baracskán, Emich Gusztáv és Kubinyi Ágoston Budapesten, Orbán Pető Debrecenben, Losonczy László Kecskeméten, Tompa Mihály Keleméren, Kuthy Lajos pedig Szarvason.³³ Ezenkívül sor került külön adományozásokra is például a zágrábi gyűjtőknek több mint a fele adott egy kisebb összeget, valamint megemlítendő a szegedi gyűjtőnő, Szabó Imréné által rendezett színi előadás, amikor is a bevétel felét az adakozásra szánták (21 forint 30 krajcár).³⁴

A *Phönix* első kötetének második kiadása (1851) már csupán néhány száz (597) „lelkes honleánynak és honfinak” figyelmét keltette fel, a névsor elemzésével azonban olyan érdekes adatokhoz juthatunk, amelyek finomítják az előfizetőkéről kialakított képet. Az aláírók között van Martonffy Dénes, Bars megyei cs. kir. kormánybiztos, Laubhaimer Ferenc, aki Bécsben fizetett elő, valamint Jedlik Ányos (Budapest) és Zsitvay József, cs. kir. kormánybiztos (Gyula). 4 gróf, a körösladányi református egyház, a máriapócsi kolostor, a sandi evangélikus gyülekezet (Somogy), 1 református lelkész, 2 református esperes, 5 káplán és 1 plébános, az eperjesi magyar társaság, a hódmezővásárhelyi városi tanács (15 példányt rendeltek), a Máramaros-szigeti olvasótársaság, a nagybányai olvasóegylet, Körösladány, Apátfalva, Öcsény, és Kismarja község, a nagykőrösi és a rimaszombati casino és a sárospataki főiskolai magyar könyvtár is előfizetett a kiadványra.³⁵

A második kötet (1851), amelynek a könyvárusi forgalommal együtt is csak saját kiadási költségei térültek meg, 1.515 előfizetőt számlál. 22 gróf, 4 báró, 6 doktor fizetett elő. A társaságok, egyesületek közül említést érdemel a miskolci, a székesfehérvári, a nagykőrösi, a rimaszombati, a szombathelyi casino, valamint az

³³ Ezen elemzés az első kötet mindkét kiadását magába foglalja.

³⁴ *Losonczy Phönix* I. 231–238.

³⁵ *Losonczy Phönix* I. 2. kiad. 231–234.

eddig még nem említett kolozsvári polgári társalkodó és a tiszafüredi kovács-kerékgyártó cég.³⁶

A harmadik kötet (1852) 747 előfizetője között meglepő módon 17 grófort találunk, ez a szám nem sokkal kisebb, mint a kétszer, háromszor olyan hosszú aláírási listával rendelkező korábbi kötetek esetében. Ezen kiadvány listáján van még 5 báró, 2 doktor, Odeschalchi Anna hercegnő. Az előfizetők nagyobb részt az előző kettőre is aláírtak.³⁷

Az elemzés végén két kisvárosra szeretnék részletesebben kitérni. Az egyik Podszkal, egy Trencsén megyei kis szlovák falu, 420 katolikus és 22 zsidó vallású lakossal.³⁸ Polgárai az első kötetnél 45, a másodiknál 44, a harmadiknál pedig 37 példánnyal támogatták a nemes kezdeményezést. Ezek feltűnően nagy számok, ha figyelembe vesszük, hogy több nagyvárosban is kevesebb előfizető volt (Pozsony (18–14–12), Esztergom (2–12–6), Munkács (45–15–1). A másik pedig természetesen Losonc. A gyűjtő maga a polgármester, Jeszenszky Soma volt. Először 32, majd 11 példányt rendeltek, végül pedig már csak Kunszt János fizetett elő, ami jól mutatja az országos érdeklődés csökkenését is.

A végszó előtt egyetlen előfizető rövidke életrajzát ismertetném, hogy személyén keresztül közelebb kerülhessünk egy kicsit az akkori honpolgárok hazafiasságához, amely által a *Losonczy Phönix* is „szárnyra kaphatott”. Ez az aláíró pedig Fábry János, Mikszáth Kálmán tanára. Volt honvédtársával, Szeremley Károlylyal együtt ő közvetítette Rimaszombatban a szabadságharc szellemét Mikszáthnak. A későbbi író egyéniségének, világnézetének mindvégig alapszíne lett a diákkorában beléoltódott kurucos, szabadságharcos patriotizmusa, a nagy múltú magyar, történelmi, népi ellenzékiisége.³⁹ Fábry János Losoncon született 1830-ban. A szabadságharc kitörésekor elsőik között jelentkezett önkéntesnek, és mint honvédtüzér szolgált. A harctérről hazatérve csupán a megfeketedett romok fogadták. Előfizetett a *Phönix* első két szá-

³⁶ *Losonczy Phönix* II. 275–282.

³⁷ *Losonczy Phönix* III. köt. 1852. 255.

³⁸ FÉNYES, 1851. 244.

³⁹ KIRÁLY–PÁNDI–SÓTÉR, 1963. 311.

mára, de szülővárosa felépülését már nem várta meg, 1854-ben, Bécsben hallgatott természettudományt és vegytant, majd a rimaszombati gimnázium tanára, később igazgatója lett.⁴⁰

A *Losonczi Phönix* nemes vállalkozás volt, amely a kor viszonyaihoz képest hallatlan sikereket ért el, hiszen még a második kötet másfél ezer előfizetője is „igen szép közönségnek” számított a XIX. századi Magyarországon.⁴¹ Az almanach szépirodalmi jelentősége vitathatatlan, csakúgy, mint Vahot Imre tevékenysége. A kezdeményezés jelentős presztízvesztést szenvedett el a gazdasági háttérrel vitató *Pesti Napló* miatt, amit Vahot korábbi anyagiassága talán indokolt volna, habár becsületessége akkor sem kérdőjeleződött meg. Szerkesztői munkája kiemelkedő, csakúgy, mint nagyvonalúsága az alkotókkal szemben.⁴² Vállalkozói szelleme pedig nagymértékben hozzájárult a *Losonczi Phönix* sikereihez, ezáltal a losonci közművelődési, közoktatási és közellátási intézményeinek újjáépüléséhez.

Lezárásképpen pedig álljanak itt Scherer Lajos rövid történeti munkájának optimista kicsengésű kezdő mondatai: „*Ha élni annyira, mint harcolni, akkor Losonc népe az elmúlt nyolcszáz év alatt igen sokat élt át, mert létéért mindig harcolnia kellett. De, megállta helyét. Túrt, szenvedett, vesztett; munkát, vagyont áldozott, de sohasem csüggedt el. Hűségesen ragaszkodott szülőföldje rögéhez, s a romok felett új, szebb virágzóbb életet teremtett.*”⁴³ Ez az élni akarás fordította Losonc irányába az országnak nem csak az együttérzését, hanem a szimpátiáját is. Azt, hogy a város valóban hálás volt ezért, mutatja az is, hogy egészen az 1918-as államfordulatig Vahot Imre emlékét utca neve őrizte Losoncon.⁴⁴

⁴⁰ BOROVSKY, 1911. 268.

⁴¹ *Remény*, 1851. II. félévfolyam, 3. sz. 140.

⁴² *Remény*. 1851. I. félévfolyam, 3. sz. 150.

⁴³ SCHERER, 1996. 3.

⁴⁴ SCHERER, 1996. 35.

1. táblázat: A Losonczi Phönix előfizetőinek fontosabb adatai, érdekességek⁴⁵

	I. köt. I. kiad.	I. köt. II. kiad.	II. köt.	III. köt.
Előfizetők száma	2302	597	1515	747
Települések száma	150	97	137	83
Budapesti előfizetők	180	37	76	27
Grófok, bárók	35	4	26	24
Casinók	4	2	5	2
Könyvárusi forgalom	3698	Nincs adat, de feltehetően kevés	Nincs adat, önköltségét fedezi	Nincs adat, de feltehetően kevés

2. táblázat: A Losonczi Phönix I. kötet I. kiadásának előfizetőinek megyénkénti megoszlása⁴⁶

Megye	Előfizetők száma	Megye	Előfizetők száma
Hajdú	145	Hont	27
Heves	132	Szatmár	27
Bihar	123	Zala	27
Békés	110	Baranya	25
Gömör	92	Temes	23
Zágráb	86	Győr	22
Jász-Nagykunszolnok	76	Pozsony	22

⁴⁵ *Losonczi Phönix* I. 231–238.; *Losonczi Phönix* I. 2. kiad. 231–234.; *Losonczi Phönix* II. 275–282.; *Losonczi Phönix* III. 252–255.

⁴⁶ *Losonczi Phönix* I. 231–238.

Nógrád	75	Zemplén	21
Borsod	65	Abaúj	16
Csongrád	65	Zólyom	16
Bács	53	Sáros	13
Szabolcs	53	Máramaros	12
Arad	52	Kolozs	9
Veszprém	52	Torda	6
Bars	47	Torna	6
Bereg	47	Esztergom	2
Somogy	44	Tolna	1
Vas	44	Sopron	1
Komárom	36		1922 ⁴⁷
Moson	35		
Trencsén	35		
Fejér	32		
Krassó	30		
Torontál	30		
Ugocsa	30		
Szlavónia	29		
Nyitra	28		

⁴⁷ Az adat nem teljes, néhány község esetében nem határozható meg pontosan, mely megyéhez tartozott.

RÖVIDÍTÉSEK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

BERZEVICZY

1922 BERZEVICZY Albert: *Az abszolútizmus kora Magyarországon. 1849–1865.* I. köt. Budapest, 1922.

BOROVSZKY

1911 BOROVSZKY Samu, dr.: *Nógrád vármegye.* In: *Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország Monográfia Szerk. Dr. BOROVSZKY Samu.* Budapest, 1911.

FÉNYES

1851 FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára.* III. köt. Budapest, 1851.

JÓKAI

1955 JÓKAI Mór : *Írói arcképek.* Budapest, 1955.

KIRÁLY–PÁNDI–SÓTÉR

1963 *A magyar irodalom története 1849–1905.* szerk. KIRÁLY István–PÁNDI Pál–SÓTÉR István. Budapest, 1963.

KATONA

1988 *A magyarországi hadjárat 1849 – orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról.* Szerk. KATONA Tamás. Budapest, 1988.

SCHERER

1996 SCHERER Lajos: *Losonc – egykori magyar város – rövid története.* Szeged, 1996.

VAHOT

1880 VAHOT Imre emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete. Budapest, 1880.

Korabeli újságok és folyóiratok

Losonczi Phönix

1851 *Losonczi Phönix.* Szerk. VAHOT Imre. I. kötet. Budapest, 1851.

Pesti Hírlap

Remény

1851

Remény. A magyar szépirodalom és művészet érdekében, a jelesebb magyar írók közremunkálásával. Kiadja és szerkeszti VAHOT Imre. Budapest, 1851.

Új Magyar Irodalmi Lexikon

2000

Új Magyar Irodalmi Lexikon III. köt. (P–Zs) Budapest, 2000.